

CILJNI RAZISKOVALNI PROGRAM »NAŠA HRANA, PODEŽELJE IN NARAVNI VIRI«

**PROCES SPREMEMBE IN DOPOLNITVE NACIONALNEGA
GOZDNEGA PROGRAMA (V4 - 2219)**

The process of adjusting and complementing the National Forest Program

2022-2024

Predlogi zgradb strateških dokumentov in načini njihovega oblikovanja

Delni rezultat A 3.4 (M 3.7)

Marko Kovač, Anže Japelj

Ljubljana, april 2024

KAZALO VSEBINE

1	UVOD.....	3
2	METODA DELA	3
3	POJMI.....	3
4	ZGRADBA DOKUMENTOV	4
4.1	Splošno.....	4
4.2	Dokument NGP / Program za gozdove Slovenije.....	4
4.2.1	Zgradba.....	4
4.2.2	Opis sklopov	5
4.3	Dokument Strategija za slovenske gozdove.....	7
4.3.1	Zgradba.....	7
4.3.2	Opis sklopov	8
4.4	Strateški načrt za gozdove (ali drug naravni vir)	9
4.4.1	Zgradba in opis sklopov	9
5	PRIMERI OBLIKOVANJA STRATEŠKIH CILJEV TEMATSKIH PODROČIJ IN USMERITEV ZANJE.....	10
6	PRIMER OBLIKOVANJA USMERITEV, NALOG IN INDIKATORJEV ZA	13
	STRATEŠKE CILJE ZA POTREBE AKCIJSKO-OPERATIVNEGA NAČRTA	13
7	REFERENCE	20

1 UVOD

Zaradi odvisnosti od naravnih obnovljivih in neobnovljivih virov potrebuje sodobna človeška družba vrsto planskih dokumentov, ki urejajo njihovo trajnostno (oz. čim daljšo) rabo. Država in organizacije s temi dokumenti predpisujejo kaj se sme oz. se ne sme v okolju početi in kako naj se naravni viri rabijo. Izmed takih dokumentov so dobro poznani gozdarski dokumenti, saj je gozdarstvo eno redkih področij, ki poskuša trajnostno rabo gozdnih virov urejati v globalnem merilu. Dobro poznani so dokumenti procesa nacionalnega gozdnega programa (NGP), nacionalne strategije o gozdovih, strateški načrti, akcijski in operativni načrti ter številni sektorski izvedbeni načrti. Imenovanje in pojmovanje strateških dokumentov ni standardizirano, zato je na področju planiranja veliko zmede.

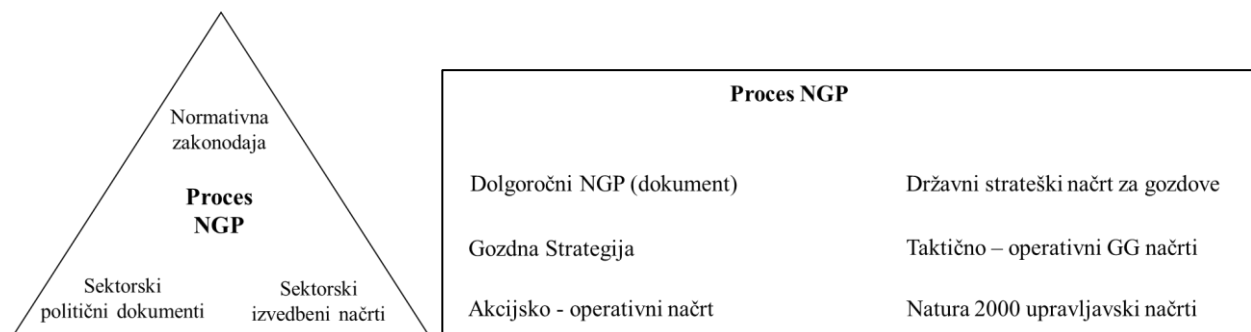
Namen tega delnega rezultata je predstavitev osnutkov vsebin treh strateških gozdarskih dokumentov in sicer dokumenta NGP, Strategije za gozdove in Strateškega načrta za gozdove.

2 METODA DELA

Za zgradbo strateških dokumentov je bil uporabljen študij literature in systemskega inženiringa. Najpomembnejši viri so bili Haberfellner *et al.* (1997), Bryson (2011), Bryson *et al.* (2014), Jones (2008) ter nekatere javno dostopne strategije, programi nacionalnih držav (Nemčija, Avstrija, Baden-Württemberg, itn.) ter priporočila za izdelavo NGP (FAO, 2006).

3 POJMI

V tem in v vseh drugih delnih rezultatih tega projekta je NGP definiran kot proces, ki združuje niz delovnih pristopov, ki omogočajo uresničitev trajnostnega gospodarjenja z gozdovi (TGG) (Glück, 1999; FAO, 2006). Ta proces temelji na desetih načelih (glej delni rezultat A 3.1/ M 3.1), od katerih so ključna partnerstvo (participacija), decentralizacija, dolgoročni vidik in iterativnost procesa. Proces NGP je pravzaprav treba razumeti kot javno-politični okvir, znotraj katerega tečejo vsi za gozdove pomembni procesi, kot so oblikovanje normativne zakonodaje, sektorsko strateško (od strategije do strateških načrtov) in operativno načrtovanje, institucionalne reforme, razvoj finančnih mehanizmov, itn. (Slika 1, levo). Dokument NGP sam nima statusa planskega dokumenta. Če je razpoložljiv v obliki publikacije, potem njegova vsebina zaokroža razvojne probleme gozdov in gozdarstva in obenem predstavlja dolgoročni (20-25 letni) okvir gozdarski politiki. Ta dokument v nadaljevanju rabi oblikovanju bolj konkretnih političnih dokumentov kot so npr. Strategija za gozdove in akcijsko-operativni načrti za izvedbo strategije. Zapisana vsebina NGP predstavlja ogrođe dolgoročnemu javnemu gozdnemu dialogu.

Slika 1: Shema procesa NGP (levo) in hierarhija dokumentov (desno). V desni sliki so na levi strani politični planski, na desni pa sektorski izvedbeni načrti.

Republika Slovenija (RS) je zaradi velike zamude pri oblikovanju in razvoju gozdnega dialoga v nezavidljivem položaju. V času, ko naj bi se pospešeno izdelovali nacionalna strategija za gozdove in morebitni državni strateški načrt za gozdove, država nima dovolj razvitega institucionaliziranega javno-političnega okvira, v katerem bi gozdni dialog lahko deloval in bi se oblikoval program dela in strateške teme.

Dokument, imenovan "Strategija" (v nad. Strategija; npr. Strategija za gozdove Republike Slovenije) je sektorski politični dokument, ki neposredno izhaja iz procesa NGP. Vsebinsko gledano je ta dokument javna razgrnitev in razlaga strategije (razvite za neko področje kot so gozdovi, kmetijske površine in kmetijstvo) z vidika vrednostnih sistemov, etičnih meril, zakonodaje ter mednarodnih in nacionalnih zavez. V gozdarstvu ta tip dokumenta črpa vsebino iz dolgoročnega programa dela gozdnega dialoga, ki je zapisan v dokumentu NGP. Strategija se seveda lahko razvija tudi za delovna področja (npr. gozd in gozdarstvo, tehnološki razvoj, farmacija, kemija) ali velika podjetja (npr. SpaceX ali Google business strategy) (Slika 1, desno).

Zaradi že omenjenega zaostanka na področju delovanja gozdnega dialoga, bo morala gozdarska administracija odločiti, kako bo do Strategije za gozdove RS prišla. Najprimernejši in tudi najbolj racionelen način bi bil, če bi se najprej institucionaliziral gozdni dialog, zatem bi se pripravil dolgoročni program dela gozdarske politike (dokument NGP) in bi se določile prioritete teme. Zatem bi se pristopilo še k oblikovanju Strategije za gozdove RS.

"Strateški državni načrt za gozdove" je sektorski izvedbeni dokument. Načrt, omejen na izbrane strateške teme zapisane v Strategiji, naj bi definiral in pomagal rešiti ključne razvojne probleme gozdov in zavez povezanih z njo. Strateški načrt za gozdove je torej dokument za izvedbo Strategije. V primerjavi z njo je strateški načrt mnogo bolj podroben in tehničen. Z vidika ranga je Strategija nadrejena strateškemu načrtu. Skupen obema dokumentoma je strateški proces in okvir NGP, v okviru katerega oba dokumenta nastajata.

4 ZGRADBA DOKUMENTOV

4.1 Splošno

Proces NGP (Slika 1, desno) je javno politični okvir za nastanek političnih in izvedbenih strateških gozdarskih dokumentov. Za dokumentirani NGP ter za preostale strateške dokumente, zgradbe dokumentov niso predpisane. Posledično, v nadaljevanju predlagane zgradbe dokumentov, ki sledijo splošni shemi strateškega procesa (izhodišče, analiza stanja, vizija/cilji, usmeritve (strategije) za realizacijo vizije), služijo kot delovni osnutki, ki se bodo skozi čas izpopolnjevali.

4.2 Dokument NGP / Program za gozdove Slovenije

4.2.1 Zgradba

V izogib zmedi s pojmi, za dokumentirani NGP predlagamo ime Program za Gozdove Slovenije (PGS). Ker naj bi tak program bil dolgoročno vodilo gozdarski politiki, bi moral vsebovati nacionalno pomembne strateške gozdarske teme, ki bodo rabile zaporednemu oblikovanju gozdnih strategij. Za PGS je zato primerna naslednja shema:

A) Izhodišča

- Panevropski okvir procesa Forest Europe;
- Konvencije o biotski raznovrstnosti (CBD);
- EU27 okvir in zakonodaja vezana na gozd in gozdarstvo;
- Okvir Alpske konvencije;

- Slovenski okvir:
  - Zakonodaja;
  - Koncept trajnostnega gospodarjenja z gozdovi v SLO (sonaravnost, multifunkcionalnost).

B) Predstavitev področij in strateških tem

Področje A

Prva Strateška tema 1 (ST1)

- Utemeljitev in omejitev ST1
- Razvojno stanje ST1
- Dejavniki stanja ST1
- Cilji v podporo ST1
- Ukrepi v podporo ciljem ST1

Druga Strateška tema 2 (ST2)

- Stanje TP2
- ...kot pod TP2
- ...kot pod TP2

Področje B

Prva strateška tema 1 (ST1)

.....

C) Opis slovenskega gozdnega dialoga

- Shema postopka in načela
- Pravila in principi delovanja
- Panelne skupine
- Deležniki
- Delovni program gozdnega dialoga

D) Udejanjanje, razvoj in monitoring PGS

E) Financiranje PGS in odgovornost

4.2.2 Opis sklopov

Poglavje Izhodišča obsega globalni, panevropski in EU27 okvir. Vsebine mednarodnih vidikov so vezane predvsem na aktualne zaveze in obstoječo regulativo.

Vsebina Slovenskega okvira je širša in poleg zakonodajnega vidika obsega še vidik trajnostnega gospodarjenja z gozdovi (sonaravni koncept, multifunkcionalnost). V slednjem primeru naj bi bile iz vsebine razvidne pomembne povezave drugimi sektorji, kot so okolje (koncentracije onesnažil, ogljik), narava (varstvo gozdnih habitatnih tipov, habitatov vrst in vrst), kmetijstvo (delitev prostora, ohranjanje podeželja) in gozdarstvo (les kot obnovljiv vir za industrijo in energetiko).

Poglavje tematska področja in strateške teme obsega seznam strateških problemov slovenskih gozdov in gozdarstva. Glavna področja praviloma obravnavajo kriterije TGG, katerim se, če je smiselno, lahko doda še nacionalna prioriteta. Vsa tematska področja se določijo v gozdnem dialogu. Za vsako področje se navede po nekaj dolgoročnih ciljev in ukrepov. Pri problemih, vezanih na druge sektorje (ponor ogljika, varstvo gozdnih habitatnih tipov in habitatov vrst), mora biti v okviru gozdnega dialoga zagotovljena široka

demokratska razprava, katere rezultat so s strani vseh deležnikov usklajeni cilji in ukrepi. Če nasprotij med cilji v okviru gozdnega dialoga z vnaprej določenimi pravili in metodami ni mogoče razrešiti, se jih rešuje s pravnimi sredstvi. Osnovna zahteva strateških in drugih dokumentov namreč je, da se vedno reši celoten niz med seboj povezanih problemov in, da se konfliktnih ter neusklajenih ciljev in ukrepov vanje ne piše. Poglavje naj vsebuje tudi seznam prioriteten tem, ki se bodo reševale v zaporednih strategijah za gozdove.

Kazalniki za kontrolo ciljev naj bi bili standardizirani, mednarodno primerljivi in predmet rednih snemanj. Lista, temelječa na kazalnikih TGG (Forest Europe, 2022), ki lahko rabi tako spremljanju TGG kot procesa NGP je izdelana (Kovač *et al.*, 2019) in podpira tudi najbolj pomembne mednarodne poročevalske procese kot sta FAO in Forest Europe. Nacionalna lista kazalnikov še ni povsem izdelana, ker mora biti v skladu s potrebami stroke, družbe in politike oblikovana v gozdnem dialogu. Predlog nacionalnih kazalnikov je predstavljen v delnem rezultatu "Tematsko področje: seznam predlaganih strateških problemov, ciljev, usmeritev in kazalnikov".

Glede sistema kazalnikov velja poudariti (glej: Kovač, 2023), da je učinkovit samo, če zanje obstajajo kredibilni podatki. V A 3.1 je že bilo razloženo, da Slovenija s popolnimi podatki še nekaj časa ne bo razpolagala. Potrebujemo nadaljnji razvoj nabora zakov, ki se zajemajo z nacionalno inventarizacijo (MGGE, NGI). Problematični so tudi podatki, ki se zbirajo v okviru registrov in zbirk številnih državnih služb (npr. SURS, MKGP), na katerih kakovost ima gozdarstvo zelo omejen vpliv. Zaradi tega, bi bilo smiselno, če bi se znotraj gozdarstva oblikovalo področje gozdarske statistike, ki bi nadzorovalo vse podatke, vezane na gozd in gozdarstvo. Poleg klasičnih gozdarskih, okoljskih in naravovarstvenih podatkov bi pridobivalo (oz. prevzemalo) in nadzorovalo tudi kakovost podatkov o lastništvu gozdov, količini, kroženju in finančni vrednosti lesnih in nelesnih proizvodov, finančnih vlaganjih v gozdove, ipd.

Poglavje o gozdnem dialogu in programu naj predstavi participativni strateški postopek ter njegova načela (nepriustranskost vodenja = decentralizacija, odločanje o zadevah). Nepriustranskost vodenja pomeni, da proces vodi od države neodvisna skupina, ki jo sestavijo deležniki. Odločanje o zadevah pa zagotavlja spisek vnaprej znanih statutarinih pravil delovne skupine. Ta pravila so lahko že predstavljene metode (MIRP, metoda kriterijev, iskanje konsenza s participacijo), glasovanje (soglasno, absolutna večina, relativna večina), drugi dogovorjeni postopki. Poglavje naj obsega tudi predstavitev deležnikov oz. njihovih zastopnikov. Z vidika zagotavljanja nemotenosti procesa NGP je nepogrešljiva tudi določitev delovnih teles (paneli), ki so pristojna za posamezne teme in vprašanja (npr. ohranjanje gozda, ohranjanje ES, trajnostno gozdarstvo, varstvo gozdne narave, ...). Naloga teh teles je, da v procesu NGP trajno pomagajo reševati probleme in vprašanja, ki so del rednega programa ali pa se pojavijo tekom samega procesa.

Izvajanje monitoringa PGS

Monitoring PGS neposredno obsega uspešnost njegovega nastajanja in izvajanja. Kot tak obsega vse življenjske faze PGS, kot so razvoj ideje PGS, oblikovanje PGS ter izvajanje PGS v času. Posledično torej vključuje spremljanje spremembe kazalnikov (TGG in drugih) na terenu ter spremljanje izvajanja akcijsko-operativnih planov.

Financiranje PGS

PGS mora imeti zaprt finančni načrt, poročanje o njem pa mora biti transparentno. Bistveni elementi poročanja so:

- stroški dela delovne skupine, ki vodi proces PGS (ali strateški proces),
- stroški dela ekspertov (za dodatne študije),
- stroški logističnih potreb (delovna oprema, prostor, transport, pogostitev prireditelj, ...),
- stroški naročenih obračunov podatkov (gozdna inventura, statistična raziskovanja)
- drugo

4.3 Dokument Strategija za slovenske gozdove

4.3.1 Zgradba

"Strategija za gozdove" je podrobna konkretizacija izbranih tem iz PGS in predstavlja okvir gozdarske politike v določenem časovnem obdobju (npr. petih let). Katere teme in po kakšni metodi so izbrane, zavisi od procesa PGS, ki podaja dolgoročni seznam nalog in prioritete.

A) Izhodišča

- Namen strategije za gozdove
- Proces oblikovanja strategije
- Zgradba dokumenta
- Predstavitev in utemeljitev izbranih prioritetenih tem

B) Mednarodni in nacionalni kontekst za Strategijo o gozdovih

- Zaveze, zakonodaja
- Koncept trajnostnega gospodarjenja z gozdovi (multifunkcionalnost, sonaravnost)
- Zahteve do gozdov

C) Vizija razvoja slovenskih gozdov

- Opis vizije za gozdove in gozdarstvo
- Uravnoteženost vizije (pričakovanja vs. zmožnosti gozdov)

D) Tematska področja/strateške teme, stanje, cilji, dejavniki problemskega stanja, dejavniki uspeha

Za vsako strateško temo posebej

- Stanje
- Dejavniki stanja
- Strateški cilji
- Ključni izzivi za rešitev stanja in doseganje ciljev
- Dejavniki uspeha (ukrepi v podporo strateškim ciljem)
- Mejniki (časovni horizont)

E) Seznam kazalnikov za spremljanje Strategije

F) Predstavitev procesa, v katerem je nastala Strategija

- Opis procesa (trajanje, število deležnikov, število posameznikov iz javnosti)
- Predstavitev nalog delovne skupine za vodenje strateškega procesa
- Naloge s področja tiska, dela z javnostmi
- Predstavitev nalog delovnih skupin za posamezne teme
- Predstavitev nalog ekspertov ter organizacij, ki so podatkovno in finančno podpirale nastajanje Strategije

G) Monitoring izvajanja strategije

H) Principi in metode javnega gozdnega dialoga

- Osnovna načela dialoga
- Delovne metode
- Zavezanost uporabe dosežkov gozdnega dialoga

I) Zaključne določbe

4.3.2 Opis sklopov

V izhodiščih se najprej navedejo najpomembnejši razlogi, ki narekujejo oblikovanje Strategije. Vezani naj bodo na stanje slovenskih gozdov in na družbene zahteve (npr. pojav novih funkcij - ekosistemskih storitev (ES), kritični razvojni problemi). Nadalje naj diagram poteka Strategije prikaže bistvene faze njenega nastanka in na njene povezave z drugimi dokumenti (npr. ReNGP, PGS) in procesi. Potrebna bo tudi strokovna odločitev o morebitnem spremenjenem načinu opredeljevanja družbenih zahtev do gozdov – funkcije/vloge/ES.

Zgradba dokumenta naj prikaže glavna poglavja dokumenta. Njej sledi jedrnata predstavitev tem zajetih v Strategiji in morebitna obrazložitev zaradi prioret. Kolikor ta obravnava novonastale specifične probleme, ki v prejšnjih dokumentih še niso bili omenjeni (npr. ReNGP, PGS, Strategija EU), naj se razlogi za vključitev teh novih tem vsebinsko argumentirajo.

Mednarodni in nacionalni kontekst Strategije naj poudarita predvsem, kako je Strategija vpeta v EU27 prostor, kakšne so povezave gozdarstva z drugimi nacionalnimi sektorji in katera zakonodaja narekuje njeno izdelavo. V predstavitvi koncepta TGG naj se obrazloži v Strategiji vzpostavljen odnos (navede prioritete) med trajnostnim razvojem gozdov (temelječim na trajnem zagotavljanju integritete gozda) in drugimi ekološkimi vidiki trajnosti, kot so ohranjanje gozdnih habitatnih tipov, habitatov vrst in vrst samih ter funkcij kot so ohranjanje vodnega režima, varstvo pred erozijo, ipd. Prav tako naj se navede, v kakšnem odnosu je trajnostni razvoj gozdov do zaželenih (zahtevanih) ekonomskih in socialnih funkcij (ciljni premeri, dohodek, rekreacija, prioritete (rangi)).

Opis vizije naj bo vezan na ciljno stanje zajetih področij ali tem ter na predstavitev bistvenih časovnih mejnikov. Pri opisu vizije ni prostora za razlage paradigem kot sta sonaravnost in trajnost, ampak za opis in utemeljitev stanj problemov. Zlasti je treba izpostaviti, v kolikšni meri je vizija uravnotežena z različnimi cilji, ki se skušajo z njo doseči. Taki cilji so npr. integriteta gozda v primerjavi z zahtevami vrst, sekvenciacijo ogljika, večjim dohodkom iz naslova sečenj, rešitev problematike funkcij v odnosu do prebivalstva, itd.

Predstavitev področij in tem naj izhaja iz orisa stanja. Viri opisa stanja so kazalniki izračunani s podatki nacionalne inventarizacije gozdov in gozdarske statistike. Če ti podatki niso na voljo, je treba na začetku poglavja navesti omejitve glede njihove uporabe in točnosti (neustreznost po TIER klasifikaciji).

Strateški cilji naj neposredno podpirajo v Strategiji obravnavana tematska področja. Vsako področje naj bo določeno z 1-3 cilji. V smislu hierarhije bodo ti cilji preneseni naprej in razviti v strateškem načrtu. V prid njihovem učinkovitemu doseganju je treba v nadaljevanju dobro definirati strateške probleme oz. izzive, ki povzročajo problematično stanje in jih reševati z usmeritvami (strategijami). Usmeritve je treba določati tako za izvajalce ukrepov kot za administracijo. Hkrati je treba za usmeritve določiti še okviren čas, v katerem bodo realizirane.

Seznam osnovnih kazalnikov TGG za spremljanje PGS, Strategije in strateških načrtov že obstaja. Dopolniti ga je treba še s specifičnimi nacionalnimi kazalniki.

V poglavju o procesu nastanka strategije je treba izpostaviti trajanje procesa, število vključenih ekspertov ter deležnikov iz strok in javnosti. Hkrati naj se tu izpostavi delo službe za delo javnostjo (omrežje, prireditve v živo) in službe za tisk.

V povezavi s procesom je treba predstaviti delo skupine, ki vodi strateški proces ter izpostaviti njene mandate in odgovornosti. Enako velja za delovna telesa PGS.

Navede naj se tudi kakšna bo strokovna podpora Strategiji s strani administracije in njenih služb. Izpostaviti je treba predvsem pomoč pri organiziranju delavnic, razčiščevanju pravnih vidikov, omogočanju rednega pridobivanja potrebnih podatkov, itn. Sestavni del administrativne podpore je tudi financiranje.

V poglavju o monitoringu naj se navede glavne elemente kontrole Strategije v času njenega nastajanja in izvajanja ter časovne okvire, do kdaj naj bi bila določena faza dela opravljena. Pomembna sta pripis individualne odgovornosti posameznikov za posamezne faze in določitev mejnikov, do kdaj morajo biti posamezne faze Strategije končane.

V poglavju o gozdnem dialogu se opišejo bistvena načela gozdnega dialoga in aktivnosti, ki jih podpirajo. Poudariti je treba, na kakšen način gozdni dialog zagotavlja nepristranskost obravnave tem, objektivnost obravnave in odločanja, pravičnost, pluralnost, ipd. Ta del bo metodološko obširneje pojasnjen v posebnem delnem rezultatu.

4.4 Strateški načrt za gozdove (ali drug naravni vir)

4.4.1 Zgradba in opis sklopov

- A) Izhodišče načrta
- B) Analiza stanja
- C) Določitev vizije za gozdove v ekoregijah in za najpomembnejše rastiščne gozdne tipe
- D) SWOT analiza TGG (zunanji dejavniki, notranji dejavniki)
- E) Določitev in usklajevanje strateških ciljev v podporo viziji
- F) Določitev usmeritev za posamezne strateške cilje.

Poglavje Izhodišče je namenjeno opisu povezav strateškega načrta za gozdove s Strategijo za gozdove ter različnimi nacionalnimi, mednarodnimi in EU27 procesi (EU strategiji za gozdove in biotsko pestrost, PGS, drugo). V tem delu je treba izpostaviti tudi omejitve strateškega načrta. Te izhajajo iz dejstva, da je PGS dolgoročni ponavljajoči proces, čigar vsakokratne nacionalne Strategije (npr. pisane za 5 -10 let) rešujejo le del problemov PGS.

V trenutni zakonodaji s področja gozdarstva tej ravni deloma ustrezajo gozdnogospodarski načrti gozdnogospodarskih območij. V predlogu pa podajamo ključne vsebine tovrstnih načrtov (glede na celotno predlagano shemo strateškega pristopa), ki temelji na ugotovitvah študija podobnih procesov ter zaključkov relevantne literature.

Analiza stanja je prikaz stanja s področja tem, ki so obravnavane v strateškem načrtu. Ker gre za osnovni tehnični načrt, naj opis stanja obsega tudi dinamiko sprememb kazalnikov v času. Analize stanj je treba izdelati na dveh ali treh prostorskih ravneh, t.j. na državni ravni (celotna država je en stratum), na ravni ekoregij ali GGO (slednja so veliko manj primerna kot ekoregije) in na ravni rastiščnih tipov gozdov znotraj ekoregij. Tak način izračunavanja cenilk kazalnikov je potreben, zaradi oblikovanja ciljev in strategij za prostorske enote.

Za državni strateški načrt za gozdove se vizije ne piše, ampak se jo prevzame iz Strategije za gozdove. Ker bo v Strategiji verjetno zapisana abstraktno, naj se jo v strateškem načrtu le razčleni in vsebinsko jasno opredeli.

SWOT analiza (slika 2) nadomešča analizo trajnosti, poznano iz sedanjih GG načrtov. V primerjavi z njo je SWOT analiza močnejša, saj razkriva, katere zahteve krepijo ali šibijo doseganje ciljev v gozdu in gozdarstvu (notranje okolje) ter katere (človeške) zahteve zunanjega okolja so priložnost ali grožnja. V primeru, da se analizirata samo notranje ali zunanje okolje, se SWOT analizo nadomesti z analizo vrzeli

(GAP analiza). SWOT analizo je smiselno izdelovati tudi na ravni skupin zahtev ali ukrepov. Na ta način je mogoče razkriti, kakšne bodo posledice za nek cilj, če se določene spremembe ali ukrepi ne zgodijo.

Cilji se določajo na ravni tematskih področij in morajo podpirati vizijo. Ko so določeni za vsa področja, se jih analizira in oceni medsebojno konfliktnost, podpiranje ali nevtralnost. Konfliktni cilji so predmet usklajevanja vse do odprave konfliktnosti. Drugače kot v sektorskih detajlnejših načrtih (taktični, operativni), v katerih se cilji določajo kvantitativno in s SCP metodo, se v strateških načrtih določajo z rangi (spodnja in zgornja vrednost) in okvirnim časom.

		V PRID	V ŠKODO
		DOSEGANJU CILJA	
ATRIBUTI	gozd/arstvo	potencial/ moč	šibkost
	drugi sektorji	priložnost	grožnja

Slika 2: Shema SWOT analize

Ad E) Usmeritve se določajo na ravni tematskih področij za več ciljev hkrati. Z vidika prostorskega obsega se nanašajo bodisi na državo kot celoto, na ekoregijo (ali GGO) ali na rastiščni tip gozdov znotraj ekoregije (ali GGO). Zaradi različnosti mogočih poti do cilja, se napisane usmeritve podobno kot cilji preverjajo z vidika konfliktnosti. Vse ki so konfliktnost, so predmet ponovnega usklajevanja. V strateških načrtih so generične in funkcionalne usmeritve še precej abstraktne. Bolj konkretne in napisane v obliki ukrepov postanejo šele v taktično-operativnih načrtih.

5 PRIMERI OBLIKOVANJA STRATEŠKIH CILJEV TEMATSKIH PODROČIJ IN USMERITEV ZANJE

Pri razčlenjevanju tematskih področij v strateške cilje in cilje nižjega reda je treba upoštevati dejavnike kot so logičnost povezave, hierarhičnost (cilj nižjega reda podpira nadrejeni cilj) in ohranjanje enake stopnje podrobnosti. Ta med primerljivimi dokumenti (več strateških načrtov npr.) ni vedno enaka. Mora pa biti enaka v verigi hierarhičnih dokumentov, ki urejajo isti problem.

En primer oblikovanja strateških ciljev, izhajajočih iz tematskih področij, je prikazan v preglednici 1. Strateške teme in cilji zanje so bili povzeti iz EU strategij za gozdove in biotsko pestrost (EC, 2020, 2021) ter iz ReNGP (UrL RS, 2007). Strateški cilji so oblikovani na način, da prikazujejo en sam problem. V praksi se jih pogosto združuje po več skupaj, pri tem pa je treba ohraniti konsistentnost.

Preglednica 1: Strateške teme in cilji (UrL RS, 2007; EC, 2021) za raven države (vzorčni primer)

Tema	Vsebina teme/zadeve (DRŽAVA)
A	Ohranjanje gozda kot ekosistema in naravnega vira (integriteta gozda in gozdnega hab. tipa)
A.1	Ohranjanje kompaktnosti gozdnega kompleksa
A.2	Oblikovanje vitalnih, uravnoveženih gozdov (z razvojnimi fazami in debelinskimi razredi)
A.3	Oblikovanje primerne vrstne (drev. sestava) sestave in zgradbe za povečanje stojnosti sestojev

A.4	Oblikovanje uravnotežene lesne zaloge sestojev: optimalna zarast
A.5	Ohranjanje primerne gostote divjadi
A.6	Ohranjanje N2K gozdnih habitatnih tipov
A.7	Ohranjanje habitatov N2K vrst
B	Ohranjanje in izboljšanje ključnih ekoloških ES (zdravje ljudi in varstvo premoženja)
B.1	Varstvo gozdnih tal, preprečevanje erozije
B.2	Varstvo voda in vodnega režima
B.3	Varstvo pred zemeljskimi in snežnimi plazovi, padanjem kamenja
B.4	Klimatska ES (ogljik) = A2, A3, A4
B.5	Oblikovanje sheme plačil za ES = G4
C	Trajnostno gozdarstvo (les kot potreben material, delovna mesta, tržni nelesni proizvodi)
C.1	Vzgoja kakovostnega drevja (povečanje % kakovostnega drevja za X % v 10 letih)
C.2	Odpiranje kompleksov s prometnicami, dobra praksa gradnje in uporabe prometnic
C.3	Primerne tehnologije in dobre prakse spravila lesa (harvester, stalne poti, čas dela, ...)
C.4	Vzgoja X mio sadik primernih provenienc (bu, graden, javor, jesen?, brest, č. topol, č. jelša, jelka)
C.5	Vzgoja X 1000 novoletnih jelk (izkoriščanje območij pod/nad energo-vodi)
C.6	Priprava programa za vzgojo sestojev za produkcijo drv (srednji gozd; polna zarast)
C.7	Priprava programa za vzgojo dreves za produkcijo oreškov (tržne analize, potrebe)
C.8	Priprava zakonodaje za ureditev nabiralništva (produkcijski kot tržno blago)
D	Funkcije/Ekosistemske storitve: prostočasno življenje prebivalcev, druge rabe + lov, zdravje ljudi
D.1	Ureditev javn. dostopa v gozd, čebelarjenja, rabe prometnic (hoja, kolesarjenje, ježa, drugo)
D.2	Določitev območij za gradnjo poligonov (gorsko kolesarjenje, sankanje, ...)
D.3	Določitev območij za pašo govedu in drobnice
D.4	Predlog strokovnih izhodišč sprememb novega lovskega zakona
D.5	Predlog strokovnih izhodišč sprememb novega zakona o gozdovih načrtovanje in informatiko
E	Varstvo narave
E.1	Ureditev mreže parkov, pragozdov, gozdnih rezervatov, varovalnih gozdov, ekocelic
E.2	Izdelava finančnega in prostorskega monitoringa uspešnosti ukrepov
F	Monitoring/inventura gozdov
F.1	Monitoring gozdnih habitatnih tipov (krajinska in sestojna raven)
F.2	Monitoring gozdov NGI
F.3	Monitoring sledenja lesa
G	Diverzifikacija bioekonomije – Pakt za znanje, veščine
G.1	Permanentno izobraževanje lastnikov gozdov in drugih za veščine za bioekonomijo
G.2	Permanentno izobraževanje lastnikov gozdov za delo v gozdu
G.3	Permamanetno izobraževanje obiskovalcev gozdov
G.4	Razvoj metodologij (multifunkcionalno gospodarjenje, optimiranje multifunkcionalnosti)

V preglednici št. 2 so prikazane vsebinske usmeritve (akcije) za izbrana tematska področja. Usmeritve so prilagojene slovenskim razmeram in opozarjajo na nerešenost nekaterih problemov. Izpostaviti kaže zlasti dialog z lastniki gozdov, participativno načrtovanje in odločanje in še vedno neusklajene vidike pri reševanju odnosa gozd-divjad.

Prikazanih usmeritev je več vrst: prvo napisane so za gozdno prakso, drugo za gozdarsko administracijo, nazadnje pa so kot samosvoja skupina napisane še podporne usmeritve, ki zagotavljajo sodoben koncept gospodarjenja z gozdovi, ki naj bi bil usklajen z EU strategijo.

Preglednica 2: Vsebinske usmeritve za tematska področja

<p>A) Ohranjanje gozda kot ekosistema in naravnega vira za sedanje in prihodnje generacije</p> <p>Usmeritve za gozdarsko prakso</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. uskladitev koncepta TGG z drugimi sektorji (LULUCF, narava, industrija, energetika; kaj je prioriteta) s ciljem vzpostavitve kompaktnih, demografsko in vrstno uravnoteženih ter na zunanje vplive odpornih gozdnih ekosistemov (prilagajanje na klimatske spremembe, bolezni) 2. vzpostavitev participativnega GG načrtovanja na ravneh kjer je to potrebno (strateško poročanje in načrti, gospodarjenje z ekološkimi, proizvodnimi in socialnimi funkcijami)

<p>3. vzpostavitev sistema zgodnjega odkrivanja bolezni in okužb ter učinkovitega terensko-podprtega sistema PPD (upoštevajo tudi druge direktive)</p>
<p>Usmeritve za administracijo</p> <ul style="list-style-type: none"> • PU 1 - 7: sistemska vzpostavitev dialoga med lastniki gozdov, strokovnimi gozdarskimi in drugimi službami s ciljem priprave enotnih usmeritev za zagotavljanje integritete gozdnih ekosistemov in GHT na znanstvenih osnovah, ki bodo sprejemljive tudi s strani lastnikov gozdov in družbe (prirastoslovje, ekologija gozdov in vrst, ekologija divjadi, interes lastnikov gozdov, interes družbe)
<p>E, B) Ohranjanje in krepitev gozdne narave in ključnih ekoloških funkcij/ES (voda, varovanje, ohranjanje biotske raznovrstnosti, zrak) za dvig kakovosti življenja družbe in vseh živih bitij</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. priprava metodoloških izhodišč za varstvo gozdne narave (najmanj koliko neke narave je potrebno) in za umeščanje njenih objektov v prostor 2. uskladitev koncepta ohranjanja avtohtonih živalskih vrst in zveri s konceptom razvoja podeželja ter zagotovitev sistema za varnost prebivalcev pred zvermi (NZ - priprava institucionalnih in zakonskih pogojev za preseljevanje zveri (dogovori z EU državami), služba za odstranjevanje zveri, sistem odškodnin za napade) 3. razvoj metodologije za določanje ključnih (temeljnih) ekosistemskih storitev (PU 7) <ul style="list-style-type: none"> • PU 1: sistemska vzpostavitev dialoga med strokovnimi službami, lastniki gozdov in javnostjo s ciljem oblikovanja usklajenih usmeritev za ohranjanje GHT, avtohtonih živalskih vrst in zveri (naseljevanje, ohranjanje, odprava sistemskih konfliktov med razvojem podeželja in širjenjem zveri) • NZOG: PU 1 – 6
<p>C - Trajnostno gozdarstvo: les</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. uskladitev proizvodnih ciljev s sektorji LULUCF, narava, energetika, lesna industrija glede sekvenciranja ogljika 2. optimiranje višine sečnje in porabe tehničnega, celuloznega in energetskega lesa in drevesnih ostankov 3. oblikovanje za lastnike gozdov stimulativne zakonodaje za združevanje z namenom skupnega gospodarjenja z gozdovi in ES ter trženja lesa in drugih proizvodov <ul style="list-style-type: none"> • PU 1 - 7: priprava institucionalnih in zakonskih pogojev za intenzivno, hitro odzivno gospodarjenje z gozdovi • oblikovanje in vzpostavitev tržnih mehanizmov za odkup kvalitetnega lesa (redne dražbe) in lesa drevja, gojenega zaradi zahtev naravovarstva (npr. Natura 2000; avtohtone vrste črni topol, vrba, ...)
<p>C - Trajnostno gozdarstvo: nelesni gozdni proizvodi</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. sistemska vzpostavitev pogojev za gospodarjenje z ES (PU 1 – 6; pravična razmejitev kaj LAG mora nuditi javnosti in kaj lahko trži sam) 2. oblikovanje izhodišč za certifikacijo območij nelesnih gozdnih proizvodov (božična drevesca, dekorativni okraski, zelišča, drevje z oreški, gobarjenje) in dobrih praks gospodarjenja z njimi <ul style="list-style-type: none"> • promocija bioekonomije in zelenih delovnih mest
<p>D) zagotavljanje socialnih funkcij/ES za kakovostno preživljanje prostega časa prebivalcev v gozdnem prostoru</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. sistemska vzpostavitev pogojev za gospodarjenje s socialnimi ES; PU 1 – 6 (participacija, določanje, razglasitev, omejevanje dostopa do ES, kaj je zastoj, kaj se plačuje) 2. določitev odgovornosti za zagotavljanje varnosti obiskovalcev gozdov in gozdnega prostora (lastna odgovornost, odgovornost tistega, ki prodaja tržno storitev, npr. downhill poligon, motorne sani, ježa). <ul style="list-style-type: none"> • promocija gozdnega bontona, odgovornega obnašanja in spoštovanja določil (lastnine)
<p>Podporne usmeritve (PU); F = predlog EU strategije za gozdove, NZOG = predlog potrebnih zakonskih sprememb (NZ = novi zakon; NZOG = novi zakon o gozdovih); M = potrebne metodološke spremembe</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. NZOG: predlogi sprememb gozdarske zakonodaje (sistem GGN, participacija lastnikov gozdov in deležnikov, varstvo gozdov, fleksibilnost ukrepov, oblike združevanja lastnikov gozdov) 2. NZOG: vzpostavitev institucionalnih in zakonskih pogojev za pravično ureditev družbenega koriščenja ekoloških, proizvodnih in socialnih funkcij/ES (dostop v gozd, kaj lastnik gozda mora dopustiti obiskovalcem, kaj regulira in trži sam)

3. NZOG: vzpostavitev institucionalnih in zakonskih pogojev za gospodarjenje z ekološkimi, proizvodnimi in socialnimi funkcijami/ES (dopuščanje alternativ za gospodarjenje z ES, npr.: lov – les; nabiranje kostanja – les; poligon za gorsko kolesarjenje – les), načini umeščanja ES v gozdni prostor = conacija.
4. NZOG: določitev legitimnega postopka za razglasitev funkcij/ES
5. NZOG: oblikovanje sistema plačil za funkcije/ES
6. NZOG/NZVN/drugi Z: vzpostavitev institucionalnih in zakonskih pogojev za usmerjanje obiskovalcev gozdnega prostora: kje hoja (po utrjenih poteh/brezpotju), kolesarjenje in ježa na gozdnih prometnicah, kdaj dovoljeno obiskovanje, kdaj dovoljeno nabiralništvo, kje kaj dovoljeno (hoja, kolesarjenje, motorne sani, drugo)
7. M: oblikovanje objektivne metode za obravnavanje funkcij/ES
8. M: oblikovanje ukrepov za usmerjanje obiskovalcev gozdnega prostora
9. F: vzpostavitev sistemskega monitoringa tistih funkcij/ES, ki se ne morejo spremljati z MGGE
- 10.F: vzpostavitev sistemskega monitoringa gozdov in gozdnega prostora (MGGE)
- 11.NZ: prilagoditev davčne zakonodaje ter vzpostavitev stimulatívne subvencijske politike
- 12.NZOG: vzpostavitev stabilnega financiranja za naloge iz naslova ZOG
- 13.NZOG: zagotovitev zadostne upravljalvske kapacitete na ministrski ravni

6 PRIMER OBLIKOVANJA USMERITEV, NALOG IN INDIKATORJEV ZA STRATEŠKE CILJE ZA POTREBE AKCIJSKO-OPERATIVNEGA NAČRTA

Strategija se navadno podrobneje razdeli v akcijskem in operativnem načrtu. Medtem, ko prvo omenjeni podrejeni dokument govori o ukrepih oz. nalogah, ki vsebinsko podpirajo cilje, drugi dokument določa naloge administracije in podpornih služb. Tak način sicer ni napačen, se pa v praksi pogosto izkaže, da tak način delitve vodi k nepovezanosti dokumentov, ki je pomemben dejavnik neučinkovitosti Strategije. V nadaljevanju je prikazana ena izmed možnosti oblikovanja akcijsko-operativnega načrta, ki združuje lastnosti obeh dokumentov. Tak dokument predstavlja tudi jasno pot, kaj vse je treba postoriti, da bosta Strategija in njej podrejeni strateški načrt sploh izvedljiva.

A) Ohranjanje gozda kot ekosistema in naravnega vira za sedanje in prihodnje generacije (A, B, C, = strateška usmeritev, cilj; N = naloga, In = indikator)

A1: vzpostavitev demografsko in vrstno uravnoteženih gozdnih ekosistemov ter uskladitev koncepta z drugimi sektorji (LULUCF, okolje, narava, industrija, energetika)

- A1N1: priprava tematskih delavnic iz naslova prirastoslovnih zakonitosti (proizvodne dobe, hitrost obnove, kdaj naravna, umetna, kombinirana obnova, usklajenost gozd-divjad, trajno ohranjanje habitatov in obnova gozdov in uskladitev koncepta uravnoteženega razvoja z drugimi sektorji (LULUCF okolje, narava, industrija, energetika; izzivi sekvestracija ogljika, varstvo habitatov, raba lesa)
- A1N2: zagotovitev pogojev za uspešno naravno pomlajevanje z vsemi avtohtonimi drevesnimi vrstami (organiziranje mednarodnega kolokvija, predvsem z držav, kjer imajo podobne probleme, za seznanitev z možnimi in uspešnimi načini rešitve problema prešteviline divjadi)

A2: vzpostavitev participativnega GG načrtovanja, kjer je to potrebno (strateško poročanje in načrti, gospodarjenje z ekološkimi, proizvodnimi in socialnimi funkcijami/ES)

- A2N1: oblikovanje koncepta participativnega načrtovanja, kjer je to ustrezno (GGN in LUN)
- A2N2: PU 1 (NZOG: sistem GGN in participativno načrtovanje)

A3: vzpostavitev sistema zgodnjega odkrivanja bolezni in škodljivih organizmov ter učinkovitega terensko-podprtega sistema PPD (upoštevaje tudi druge direktive)

<ul style="list-style-type: none"> • A3N1: oblikovanje primernih ukrepov, ki bodo v skladu z varstvom gozdov in zakonodajo (ekspertna skupina) • A3N2: PU 1 (NZOG, varstvo gozdov, fleksibilnost in hitrost ukrepov, takojšnji posek v primeru bolezni, škodljivih organizmov; telefonski in SMS pozivi, ...) • A3N3: vzpostavitev operativne službe v sodelovanju države, lastnikov gozdov in javnostjo (npr. slika sušice in x,y: če smiselno)
<p>A1-A3: Zagotovitev financiranja vse aktivnosti</p> <ul style="list-style-type: none"> • A1In1: stopnja objedenosti in gostota nepoškodovanih nosilnih drevesnih vrst v vrsti • A1In2: oddaljenost od normalnega modela gozda, uravnotežene in optimalne lesne zaloge • A1In3: ohranitveno stanje GHT in habitatov vrst • A1In4: število in populacijska spolna sestava (glede na izhodiščno stanje) odvzetih živali iz populacije • A1In5: izdatki za škode po divjadi • A1In6: oportunitetna finančna škoda (postavitev ograj, individualne zaščite) zaradi objedanja • A2In1: število s konsenzom lastnikov gozdov in deležnikov izdelanih strateških in drugih načrtov (GGN, LUN) ter dokumentov • A3In1: površina poškodovana zaradi podlubnikov in bolezni in drugih škod • A3In2: volumen poškodovanega lesa po vzrokih • A3In3: finančni stroški preventivnih ukrepov po vzrokih • A3In4: oportunitetna finančna škoda po vzrokih • A1-A3In1: učinkovitost nalog: $R = \text{finančni izdatki} / \text{izboljšanje stanj v pogledih} \dots\dots$
<p>E, B) Ohranjanje gozdne narave (GHT) in krepitev ključnih ekoloških funkcij/ES (voda, varovanje, ohranjanje biotske raznovrstnosti, zrak) za dvig kvalitete bivanja družbe in kvalitete habitatov drugih živih bitij</p> <p>E1: priprava metodoloških izhodišč za ohranjanje narave (najmanj kakšen obseg je potreben) in za umeščanje ukrepov v prostor</p> <ul style="list-style-type: none"> • E1N1: oblikovanje metodoloških izhodišč za prostorsko optimiranje ukrepov in definiranje režimov gospodarjenja (npr. "nacionalni gozdni park, pragozd, rezervat, ekocelica"; kaj, kje, koliko; kakšni ukrepi v primeru podlubnikov, požarov, snegolomov...) <p>E2: ohranjanje in vzpostavljanje s prostorskega vidika kompaktnih ter strukturno in vrstno uravnoteženih GHT vključno s favno</p> <ul style="list-style-type: none"> • E2N1: vzpostavitev strukturne uravnoteženosti površinsko večjih GHT (kot A1, le da vezano na GHT), definiranje načina gospodarjenja z majhnimi GHT) • E2N2: zasnova enostavne metodologije za prepoznavanje GHT na terenu tudi s strani nepoznavalcev • E2N3: spremljanje fragmentiranosti na sestojni in krajinski ravni <p>E3: uskladitev koncepta ohranjanja vseh avtohtonih živalskih vrst s konceptom razvoja podeželja ter zagotovitev sistema za varnost prebivalcev in lastnine v zvezi z zvermi (NZ - priprava institucionalnih in zakonskih ukrepov)</p> <ul style="list-style-type: none"> • E3N1: oblikovanje skupnih izhodišč ohranjanja živalskih vrst (odprava konfliktnosti med strategijami npr. razvoj podeželja in širjenje zveri; koncept con) • E3N2: vzpostavitev službe za zagotavljanje javne varnosti (zgled: Italija – medved, volk, ZDA – vse živali, CA – vse živali, AUS – kače, morski psi); <p>B4: razvoj metodologije za določanje ekoloških funkcij/ES</p> <ul style="list-style-type: none"> • B4N1: zagotovitev zakonskih pogojev: PU 1 – 6 (participativno določanje, zakonske možnosti za gospodarjenje ES, plačila ES, ...) • B4N2: oblikovanje metode za: A) določitev ekoloških, proizvodnih in socialnih funkcij/ES; B) ocenjevanje primernosti sestojev za njihovo zagotavljanje; C) določanja režimov za multifunkcionalno gospodarjenje z njimi (ena poleg druge, ena na drugi, prioritete); D) določanje načinov umeščanja v gozdni prostor; E) določanje ugodnega stanja za zagotavljanje funkcij/ES (PU 7)

<ul style="list-style-type: none"> • B4N3: določitev in testiranje indikatorjev za ekološke funkcije/ES • B4N4: vzpostavitev sistemskega monitoringa zunaj MGGE za spremljanje funkcij/ES (PU 9) • B4N5: ureditev odkupa lesa tržno nezanimivih avtohtonih vrst sajenih zaradi Natura 2000 (črni topol, bela vrba, drugo, ...
<ul style="list-style-type: none"> • E1,2In1: gostota ključnih drevesnih vrst, ohranitveno stanje GHT (površina, funkcije) • E2In1: $R = \text{finančni stroški} / \text{ohranitveno stanje GHT}$ (izdatki po ha ugodno stanje) • E3In1: število nevarnih dogodkov • B4In1: število konfliktov med funkcijami/ES v gozdnem prostoru in število pritožb zoper določitev funkcij/ES • B4In2: površina funkcij/ES v ugodnem stanju
<p>C - Strateške usmeritve za trajnostno gozdarstvo (les = tl)</p> <p>Ctl1: uskladitev proizvodnih ciljev s sektorji LULUCF, Narava, Energetika, Lesna industrija glede sekvestracije in rabe lesa</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ctl1N1: razvoj scenarijev in izbor optimalnega za dolgoročno sekvestracijo ogljika <p>Ctl2: oblikovanje za lastnike gozdov stimulativne zakonodaje za združevanje z namenom skupnega gospodarjenja z gozdovi in ekosistemskimi ES ter trženja lesa in drugih lesnih proizvodov</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ctl2N1: trajno izobraževanje lastnikov gozdov in strokovnih služb (ZRSVN, ZGS) o prirastoslovnih, urejevalskih in ekonomskih zakonitostih ter o potrebnosti aktivnega gospodarjenja z gozdovi • Ctl2N2: PU 1 (predlog sprememb v sistemu GGN) • Ctl2N3: vzpostavitev tržnih mehanizmov (dražbe kakovostnega lesa, predelovalni centri, cena lesa) • Ctl2N4: oblikovanje usklajenih sodobnih usmeritev za nego gozdov, vzgojo kvalitetnega lesa (načini obnove, optimalno gospodarjenje z razvojnimi fazami in raznodobnimi sestoji, ciljni premeri, proizvodna doba, premena enomernih sestojev...) • Ctl2N5: oblikovanje usklajenih sodobnih usmeritev za sečnjo in spravilo lesa (koliko in kakšne poškodbe tolerirati za posamezne tehnike; klasifikacija terenov za primernost tehnologije) • Ctl2N6: permanenetno izobraževanje za varstvo pri delu • Ctl2N7: PU 11 (vzpostavitev lastnikom gozdov prijazne davčne in subvencijske politike v primeru izpolnjevanja GGN ciljev) <p> <ul style="list-style-type: none"> • Ctl2In1: kakovost drevja (inventurni podatki) • Ctl2In2: gostota poškodb drevja in površina poškodb tal zaradi tehnologije (inventurna ocena) • Ctl2In3: število delovnih nesreč /poškodb po vrstah • Ctl2In4: struktura delovnih sredstev in načini dela: harvester, kombinirana tehnologija, žičnica, traktor .... • Ctl2In5: realizacija poseka • Ctl2In6: struktura domače pridelave lesa po kakovosti (SURs?) </p>
<p>C, G) Trajnostno gozdarstvo: nelesni gozdni proizvodi (= nl)</p> <p>Cnl1: sistemska vzpostavitev pogojev za gospodarjenje z ES in omejitvami njihovega koriščenja (PU 1 – 6)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Cnl1N1: PU 1 - 7 (razmejitev med kaj lastnik gozda mora nuditi javnosti in kaj lahko trži sam, kako je s pravicami za koriščenje funkcij/ES v javnih gozdovih; npr. Marchand: zdravje in premoženje) • Cnl1N2: primerjalna študija kako je koriščenje funkcij/ES urejeno drugje (Italija, Avstrija, Švica, Hrvaška, ...) • Cnl1N3: določitev sistema omejevanja koriščenja funkcij/ES v javnih in zasebnih gozdovih (PU 6, določitev nosilnih kapacitet ali administrativno omejevanje koriščenja s strani SiDG ali lastnikov gozdov, kdo omejuje v javnih in kdo v zasebnih gozdovih) • Cnl1N4: zasnova omejitev ukrepov (primerjava kako drugje) • Cnl1N5: določitev odgovornosti za gibanje v gozdu v primeru nezgode, nekega dogodka (lastna odgovornost, kako z odgovornostjo na certificiranih območjih) <p>Cnl1N6: gozdni bonton</p>

CGn12: oblikovanje izhodišč za določitev območij nelesnih gozdnih proizvodov (dekorativni okraski, zelišča, drevje s plodovi, gobarjenje) in dobrih praks gospodarjenja z njimi

- CGn12N1: zasnova usmeritev in dobrih praks za vzgojo nelesnih gozdnih proizvodov in gospodarjenje z njimi
- CGn12N2: zasnova katastra območij na nelesne gozdne proizvode
- CGn12N3: razvoj sistemov trženja (nelesnih gozdnih proizvodov) ter blagovnih znamk (npr. trnovski čemaž)
- CGn12N4: promocija bioekonomije, zelenih delovnih mest, certificiranih območij)

• Cn11In1: površina s prostim ali plačljivim koriščenjem funkcij/ES

• Cn11In2: število zadovoljnih/nezadovoljnih obiskovalcev

• Cn11In3: število kazni zaradi kršenja bontona in spoštovanja določil

• Cn12In1: število in površina območij za vzgojo in pridobivanje nelesnih proizvodov

• Cn12In2: količina prodanih gozdnih proizvodov po vrsti (plodovi, okrasno drevje in grmovje, jagodičevje, gobe...)

• Cn12In3: število podjetij (in letni promet), ki so registrirana za dejavnost nabiranja in trženja nelesnih gozdnih proizvodov (delež v gozdarski finančni verigi)

D) zagotavljanje socialnih funkcij/ES za kakovostno preživljanje prostega časa prebivalcev v gozdnem prostoru

D1: sistemska vzpostavitev pogojev za gospodarjenje s socialnimi funkcijami/ES; PU 1 – 6 (participacija, določanje, razglasitev, omejevanje dostopa do ES, kaj je zastonj, kaj se plačuje)

• D1N1: oblikovanje liste aktivnosti oz. ES, ki se lahko izvajajo v gozdnem prostoru (hoja, tek, ježa, piknik prostor, gorsko kolesarjenje, ...)

• D1N2: vzpostavitev gozdnega bontona in nadzora

• D1N3: določitev pogojev za posebne dejavnosti iz naslova varstva gozdov (kurjenje piknik prostor, minimalna oprema prostora (urejeno kurišče, voda, ...))

• D1N4: določitev sistema omejevanja koriščenja funkcij/ES v javnih in zasebnih gozdovih (PU 6, določitev nosilnih kapacitet ali administrativno omejevanje koriščenja s strani SiDG ali lastnikov gozdov, kdo omejuje v javni in kdo v zasebnih gozdovih)

• D1N5: zasnova ukrepov za usmerjanje obiskovalcev gozdov in gozdnega prostora

• D1N6: razvoj sistema trženja socialnih funkcij/ES

• D1N7: ureditev nestacionarnega tiurizma (gozdno popotništvo; varnost, oskrba, markacija poti, ...)

D2: določitev odgovornosti za zagotavljanje varnosti obiskovalcev gozdov in gozdnega prostora (lastna odgovornost, odgovornost tistega, ki prodaja tržno storitev, npr. downhill poligon, motorne sani, ježa)

• D2N1: primerjalna študija, kako so odgovornosti urejene drugje

• D1In1: število konfliktov

• D1In2: število podjetij, ki se ukvarjajo s trženjem ES

• D1In3: prispevek ES k zadovoljstvu ljudi z bivalnim okoljem in okolico

Podporne usmeritve (PU)

1. NZOG: predlog sprememb gozdarske zakonodaje (sistem GGN, participacija lastnikov gozdov in deležnikov, varstvo gozdov, fleksibilnost ukrepov, oblike združevanj lastnikov gozdov)

2. NZOG: vzpostavitev institucionalnih in zakonskih pogojev za pravično ureditev družbenega koriščenja ekoloških, proizvodnih in socialnih funkcij/ES (dostop v gozd, kaj lastnik gozda mora dopustiti obiskovalcem, kaj regulira in trži sam)

3. NZOG: vzpostavitev institucionalnih in zakonskih pogojev za gospodarjenje z ekološkimi, proizvodnimi in socialnimi funkcijami/ES (dopuščanje alternativ za gospodarjenje z ES, npr.: lov – les; nabiranje kostanja – les; poligon za gorsko kolesarjenje – les), načini umeščanja funkcij/ES v gozdni prostor = conacija

4. NZOG: določitev legitimnega postopka za določanje funkcij/ES

5. NZOG: oblikovanje sistema plačil ES

6. NZOG/NZVN/drugi Z: vzpostavitev institucionalnih in zakonskih pogojev za usmerjanje obiskovalcev gozdnega prostora: kje hoja (po utrjenih poteh/brezpotju), kdaj dovoljeno obiskovanje, kdaj dovoljeno nabiralništvo, kje kaj dovoljeno (hoja, kolesarjenje, motorne sani, drugo)
7. M: oblikovanje objektivne metode za obravnavanje funkcij/ES (zasnova indikatorjev, metoda ovrednotenja, in test metode na terenu)
8. M: oblikovanje ukrepov za usmerjanje obiskovalcev gozdnega prostora (zasnova in test metode na terenu)
9. F: vzpostavitev systemskega monitoringa tistih funkcij/ES, ki se ne morejo spremljati z MGGE
10. F: vzpostavitev systemskega monitoringa gozdov in gozdnega prostora (MGGE/NGI)
11. NZ: prilagoditev davčne zakonodaje ter vzpostavitev stimulativne subvencijske politike
12. NZOG: vzpostavitev stabilnega financiranja za naloge iz naslova ZOG
13. NZOG: zagotovitev zadostne upravljalvske kapacitete na ravni ministrstev

Utemeljitev PU

Ad 1) Sistem GGN, participativnost, fleksibilnost

- Poenostavitev sistema GGN in participativnost načrtovalskega procesa: Rešitve morajo temeljiti na ideji, da so *"strateški in njim podobni načrti potrebni za državljane in oblast, taktično operativni pa za lastnike oz. upravitelje gozdov (npr. SiDG, upravitelji v zasebnem sektorju)"*. Brez strinjanja s cilji in ukrepi s strani lastnikov gozdov (identificiranje z njimi), ne bo realiziran noben načrt v zasebnem sektorju. Z vidika demokratičnega razvoja so vsi, brez lastnikov gozdov in javnosti, predlagani cilji v dokumentih vsiljeni. Današnji čas, ki ga označujeta demokracija in znanje, zahteva obravnavo strokovnih družbenih in okoljskih problemov na enakopravni ravni (odrasli – odrasli = oblast - javnost), namesto paternalistični oz. pokroviteljski (odrasli – otroci)(Bäckstrand *et al.*, 2010; Nabatchi and Leighninger, 2015) ter pripravljenost oblasti za razumevanje političnega procesa, ki vključuje določitev procesa za rešitev problema, razumevanje procesa, formuliranja problema, procesa odločanja o rešitvah, implementacije v praksi ter ovrednotenja sprejete rešitve (Araral *et al.*, 2015).
- V prid varstvu gozdov mora sistem dovoljevati fleksibilnost in hitro odzivnost. Nesprejemljivo je, da se v primeru pojava bolezni, požara ali škodljivih organizmov – podlubnikov v gozdnem rezervatu ali podobnem objektu, velikem nekaj ha ne ve, kdo, kako, na kakšen način se mora ukrepati. Enako velja za izvedbo rednih gojitvenih ukrepov, ki ne smejo biti odvisni od potrebne sečnje zaradi naravnih dogodkov (npr. vetroloma).
- Zaradi razdrobljenosti lastništva in posesti naj se teži k oblikovanju lastniško homogenih GGE in povečanju kompleksov enega lastnika ter k podpiranju vseh mogočih oblik združevanja (zasebni obrati, javno - zasebni obrati v mešanih GGE, druge oblike). Načrtno povečanje državne posesti (nakup, menjalne pogodbe) je smiselno. Državno posest je smiselno povečavati izključno v GGE, v katerih ima država zelo velik delež oziroma večje gozdne komplekse in obstaja realna možnost, da postane pretežni lastnik GGE. V preostalih GGE naj se načrtno odkupuje predvsem varovana zemljišča, kot so rezervati in varovalni gozdovi.

Ad 2) Vzpostavitev sistema pravičnega koriščenja funkcij/ES:

- dostop ljudi v gozd (prost ali omejen), vrsto gibanja (vožnja z avtom, motorjem, kolesom, hoja, tek, piknik/igra, sani, ježa, hoja po prometnicah/brezpotju),
- vrste aktivnosti (kaj je dovoljeno, kje, kaj za plačilo in kaj brezplačno; nabiralništvo, gorsko kolesarjenje, downhill),
- katere ES morajo lastniki gozdov dopustiti obiskovalcem, kaj regulirajo in lahko tržijo sami,
- omejitve dostopa in aktivnosti zaradi preseženih obremenitev v prostoru (prevelike koncentracije ljudi, prekomerno nabiranje gozdnih sadežev) in kdo jih določa / razglaša v javnem in zasebnem gozdu.

Ad 3) Vzpostavitev institucionalnih in zakonskih pogojev za gospodarjenje z ekološkimi funkcijami/ES

- Zasebni lastniki oziroma upravitelji gozdov morejo odločati o različnih alternativnih rabah gozdov ali o prioritetnih EC, ki bi jih radi pospeševali. Primeri: 1) lastniki gozdov ali skupina lastnikov gozdov se mora odločiti ali gospodariti za les ali za divjad/lov, 2) ali del gozda nameniti rekreativni dejavnosti (poligon za gorsko kolesarjenje), 3) ali npr. na delu gozda pospeševati drevesne vrste s plodovi /sadeži in nabiranje tržiti (kostanj, drugo). Prav tako je neurejeno nabiranje gozdnih gob in jagodičevja, čeprav je dejstvo, da se ti produkti tržijo na javnih tržnicah in v gostilnah (gobova juha), kar je dokaz, da v primeru nabiranja ne gre za lastno rabo in užitek, ampak za pridobitno dejavnost dela ljudi, ki največkrat niso lastniki gozdov.

Ad 4) Določanje legitimnega postopka za določanje (identifikacijo) in razglasitev funkcij/ES

Ker je velik del funkcij/ES določen na zasebnih zemljiščih, morajo biti lastniki gozdov vprašani oz. obveščeni, da imajo možnost vplivanja (izpodbijanja) na odločitve. Sam postopek sprejemanja mora upoštevati določila Aarhuške konvencije (van Wolferen, 2017; Šinko, 2022). Številne primere dobre prakse določanja in načrtovanja ES ter razglasitve je mogoče najti v Avstriji in švicarskih kantonih (BMLFUW, 2012; WaV, 2021). V obeh državah zadeva teče v okviru WEP, ki je nekakšno gozdarsko prostorsko planiranje. Švica je tudi ena redkih držav na svetu, ki gozd, njegove funkcije (tudi vodo, naravo, ribištvo, lov, varstvo živali ipd.) omenja v zvezni ustavi in uredbi o gozdovih.

Ad 5) Sistem plačil za funkcije/ES

Gozd in njihovi lastniki imajo v vseh okoljsko osveščenih družbah pomembno nalogo oskrbovanja prebivalcev z javnimi storitvami, kot so čista voda, zrak, preprečevanje erozije, odmrta biomasa, itn. Te storitve niso nove, saj se je o njih zelo strokovno razpravljalo že pred 170imi leti (Marchand, 1849). Ker pri zagotavljanju teh storitev lahko prihaja do omejitev gospodarjenja, je izpad dohodka ali nekih drugih koristi treba sistemsko urediti s finančnimi nadomestili.

Ad 6, 8) Regulacija dostopa v gozdove

Opredelitev do prostega dostopa v gozdove (zasebne) ter regulacija le tega je ena najpomembnejših strateških odločitev v zvezi z gospodarjenjem z gozdovi. Za ne-lastnike gozdov gre za družbeno sprejemljiv in zaželen koncept, ki pa lahko predstavlja določeno prilagoditev ali omejitev lastninske pravice. Prost dostop je treba obravnavati v najširšem kontekstu doseženega družbenega razvoja ter sočasno upoštevati razumno omejevanje/prilagajanje lastninske pravice. Z vidika reševanja problema je pritisk na gozd in njegovo favno in floro treba urediti z novo razvitimi ali že poznanimi metodami, kot so: plačilo cestnine in parkiranja, omejevanje dostopa po dnevih, omejevanje nabiralništva na določene dni, omejevanje dnevne kapacitete, sezonsko zapiranje gozdnih prometnic, izmenično odpiranje in zapiranje koridorjev pešpoti in planinskih poti, itn. (Eagles *et al.*, 2002).

Ad 7, 9) Zasnova metode za določanje ES

V preteklih desetletjih je bilo v svetu zasnovanih in preizkušenih več metodologij za določanje funkcij/ES (Wullschleger, 1982; Bernasconi, 1986 ; BMLFUW, 2012). Razlike med njimi so, da nekatere navajajo samo kriterije in načine, kako prepoznavati in kartirati storitve, druge pa upoštevajo tudi sposobnost gozda, da neko storitev lahko dejansko opravlja. Verjetno najbolj znani metodologiji se trenutno rabita v Avstriji in švicarskih kantonih, kjer z njima določajo funkcije/ES, ki so zatem predmet procesa odločanja o njihovi vključitvi v sistem prostorskega načrta in razglasitev. Ne glede na vsebinske razlike, je skupna lastnost obeh metod, da sta verificirani in se v teh postopkih rabita zakonito in legalno.

Prva slovenska metodologija določanja funkcij gozdov je temeljila na Ankovem predlogu valorizacije splošno koristnih funkcij (Anko, 1979; Anko, 1995). Zaradi več nedorečenosti je bila metoda v začetku 90ih let spremenjena in nadomeščena z metodo, ki je temeljila na takratni avstrijski metodi, ki je bila znana v začetku 90ih let. Drugače kot v Avstriji in Švici, metoda določanja in kartiranja funkcij v Sloveniji do danes ni bila verificirana. V izogib metodološkim in pravnim težavam ter modernizaciji metod, bi kazalo metodo za določanje in kartiranje vseh danes relevantnih ES izpopolniti. Naloga je pomembna tudi zato,

ker bi bilo hkrati z določanjem in kartiranjem ES treba razviti še sistem indikatorjev za vrednotenje stanja ES, ki bi moral biti vključen v sistem MGGE (Ad 10) ali v poseben sistem statističnih raziskovanj (PU 9). Kazalniki so potrebni, ker brez njih ne bo mogoče pristopiti k izdelavi zelenih računov, ki naj bi postali del državnega poročanja. Metodo statističnega raziskovanja socialnih ES (zadovoljstvo obiskovalcev gozdov, raziskovanje aktivnosti/kaj obiskovalci počnejo), je treba razviti od začetka (statistični model, kazalniki, protokoli za kazalnike).

Ad 10) O slabostih sedanje gozdarske prostorske informatike je več napisanega v prvem delnem rezultatu (Kovač, 2023). Vzpostaviti je treba racionalen sistem zajema podatkov, ki bo zadostil potrebam vseh izbranih indikatorjev za spremljanje TGG. Ker tudi EU strategija za gozdove do 2030 napoveduje strateško poročanje in izdelavo strateških načrtov, je treba k celoviti zasnovi sistema, ki bo povezal vse ključne sektorje v inventarizaciji, pristopiti nemudoma. Ti sektorji so: raba tal (LULUCF), biotska pestrost krajine in gozdnih ekosistemov, biomasa v gozdu in zunaj njega, pritalna vegetacija, zdravstveno stanje gozdov /bolezni, poškodbe in daljinski transporti/, ogljik, proizvodne ES: potencial jagodičevja, oreškov, plodov, dolžina poti; ekološke ES: varovalne, zaščitne ES).

Ad 11) Prilagoditev davčne zakonodaje, subvencij, itn.

Osnovni cilj zakonodaj mora biti izboljšanje stanja gozdnih ekosistemov. Posledično bi bili smiselni ukrepi kot npr.: davčno nagrajevanje ("davčni rabati") lastnikov gozdov, ki se združujejo s ciljem boljšega gospodarjenja in realizacije GGN, davčno nagrajevanje vseh lastnikov gozdov v primeru večje realizacije poseka in obnove sestojev, določitev pogojev (minimalne površine) za financiranja sadik, dela in strojne opreme, določitev pogojev (minimalne površine) za subvencije, itn.

Ad 12) Stabilno financiranje s strani države zahtevanih aktivnosti, ukrepov in nalog kot so:

- proces napovedanega strateškega načrtovanja in poročanja,
- projekti, potrebni zaradi čimprejšnje zasnove indikatorjev ter metod za določanje in vrednotenje ES,
- projekti za zasnovo indikatorjev za spremljanje stanja gozdov in TGG (del že narejen, veliko kazalnikov še manjka) ter za zasnovo statističnega modela za integrirano inventuro slovenske krajine in gozdnega prostora (Ad 10),
- implementacijo kontinuiranega monitoringa gozdov na ravni države (MGGE/NGI),
- implementacijo statističnih raziskovanj o funkcijah/ES na ravni države,
- drugih rednih nalog,
- itn.

Ad 13) Upravljalvska kapaciteta na ministrski ravni

Za ustrezno sodelovanje v medsektorskih zadevah ter uveljavitvi ukrepov gozdarske politike ter spremljanja učinkov, mora biti tudi na ravni ministrstva vzpostavljena ustrezna upravljalvska struktura s primerno usposobljenimi kadri (izkušnje s področja strateškega načrtovanja, gozdarske politike in strokovnosti iz posameznih področij).

7 REFERENCE

- Anko, B., 1979. Začasna metodologija valorizacije splosno koristnih funkcij gozda. Tipkopis, Sarnoupravna interesna skupnost za gozdarstvo SR Slovenije, Ljubljana, 26.
- Anko, B.S., 1995. Funkcije in vloge gozda : skripta. Biotehnska fakulteta, Oddelek za gozdarstvo, Ljubljana.
- Araral, E., Fritzen, S., Howlett, M., Ramesh, M., Xun, W., 2015. Routledge handbook of public policy. Routledge London.
- Bäckstrand, K., Khan, J., Kronsell, A., Lövbrand, E., 2010. Environmental politics and deliberative democracy: Examining the promise of new modes of governance. Edward Elgar Publishing.
- Bernasconi, A., 1986 Kartierung der Funktionstauglichkeit eines Waldes als Grundlage für die forstliche Planung dargestellt am Beispiel der Gemeinde Leissigen (Diplomarbeit). . In, Institut für Wald- und Holzforschung, Fachbereich Forsteinrichtung ETH Zürich, Zürich, p. 121.
- BMLFUW, 2012. Waldentwicklungsplan - Richtlinien über Inhalt und Ausgestaltung - Fassung 2012 Bundesministerium für Land- und Forstwirtschaft, Umwelt und Wasserwirtschaft Wien, .
- Bryson, J.M., 2011. Strategic planning for public and nonprofit organizations: A guide to strengthening and sustaining organizational achievement. John Wiley & Sons.
- Bryson, J.M., Ackermann, F., Eden, C., 2014. Visual strategy: Strategy mapping for public and nonprofit organizations. John Wiley & Sons.
- Eagles, P.F., McCool, S.F., Haynes, C.D., 2002. Sustainable tourism in protected areas: Guidelines for planning and management. Iucn.
- EC, 2020. EU Biodiversity Strategy for 2030. In: Commission, E. (Ed.). European Commission.
- EC, 2021. New EU Forest Strategy for 2030. In, Brussels.
- FAO, 2006. Understanding national forest programmes. Guidance for practitioners. National Forest Programme facility. Food and Agriculture Organization of the United Nations, Rome
- Forest Europe, 2022. Forest Europe home page. In.
- Glück, P., 1999. National Forest Programs—significance of a forest policy framework. Formulation and implementation of national forest programmes 1, 39-51.
- Haberfellner, R., Nagel, P., Becker, M., Büchel, A., von Massow, H., 1997. Systems Engineering: Methodik und Praxis. Verlag Industrielle Organisation Zürich, Zürich.
- Jones, P., 2008. Communicating strategy. Gower Publishing, Ltd.
- Kovač, M., 2019. Gozdnogospodarsko načrtovanje v Sloveniji na razpotju: alternative sistema gozdnogospodarskega načrtovanja v Sloveniji:(3. del). Gozdarski vestnik 7, 284-309.
- Kovač, M., 2023. Predlog metodologije za določanje strateške narave problemov in tematik; delni rezultat A 3.1 In, Proces spremembe in dopolnitve nacionalnega gozdnega programa (šifra). Gozdarski inštitut Slovenije, Ljubljana.
- Kovač, M., Ficko, A., Ščap, Š., Piškur, M., Japelj, A., Šinko, M., Westergren, M., Božič, G., 2019. Indikatorji za spremljanje nacionalnega programa gozdov in trajnostnega gospodarjenja z gozdovi v Republiki Sloveniji. Zaključni elaborat. In. Gozdarski inštitut Slovenije, Ljubljana.
- Marchand, A.X., 1849. Mémoire sur le déboisement des montagnes: adressé à la Direction de l'intérieur du Canton de Berne. Imprimerie et lithographie de Vtor Michel, Porrentruy.

- Nabatchi, T., Leighninger, M., 2015. Public participation for 21st century democracy. John Wiley & Sons.
- OJEU, 2001. Directive 2001/42/EC of the European Parliament and of the Council of 27 June 2001 on the assessment of the effects of certain plans and programmes on the environment. In: Journal, O. (Ed.).
- Šinko, M., 2022. Zavod za gozdove. Tajni uradni list za gozdove. In, Dnevnik. Dnevnik, Ljubljana.
- UrL RS, 2007. R E S O L U C I J A o nacionalnem gozdnem programu (ReNGP). In: RS, U.L. (Ed.).
- van Wolferen, M., 2017. Case C-243/15 Lesoochránárske zoskupenie vlk v Obvodný úrad Trenčín: eu: C: 2016: 838. Journal for European Environmental & Planning Law 14, 136-151.
- WaV, 2021. Verordnung über den Wald. In: Bundesrat, D.S. (Ed.), Bern.
- Wullschleger, E., 1982. Die Erfassung der Waldfunktionen. Berichte Eidg. Anst. Forstl. Versuchswes. , 81.